

ПОВІДОМЛЕННЯ**АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ РОЗПОВІДАЮТЬ ПРО
ЧАСИ ОКУПАЦІЇ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Більше 60-ти років минуло від того чорного дня, коли нацисти розпочали агресію проти СРСР. Тривалий час документи установ, що діяли під час окупації Сумської області, знаходилися на таємному зберіганні. Нині вони стали доступними для дослідників. Ці матеріали дають уявлення про те, яким був окупаційний режим на території Сумської області.

Гортаючи документи, що залишилися від часів окупації, на перший погляд може здатися, що нацисти прийшли сюди саме господарювати, а не завойовувати. З них майже не зустрічаються свідчення про криваві події, які розгорталися на території нашого краю, а йдеться про мирне життя. Переважна більшість документів - це розпорядження, постанови про методи кращого господарювання на землі, заготівлю продуктів харчування, навчання у школах, культурне життя.

Вже у серпні 1941 р. німецькі війська вступили на землю Сумщини, а 19 жовтня Сумська область була повністю окупована. Два роки тривав окупаційний режим у нашій області. Лише 19 вересня 1943 р. був звільнений її останній населений пункт. Після вторгнення на територію Сумщини гітлерівці розпочали реалізацію своїх планів, згідно з якими передбачалося запровадження нового територіального поділу, адміністративного устрою й організації влади. На початку війни Сумська область складалася з 31 району. Сумщину нова влада передбачала поділити на 8 гебітів (округів) з центрами у Ворожбі, Глухові, Конотопі, Лебедині, Охтирці, Ромнах, Сумах та Шостці. Але цей поділ не був введений.

Сумську область окупанти включили до так званої військової зони, яка цілком перебувала під владою військового командування. Це визначалося близькістю фронту, а також тим, що наша область уже з перших днів війни була охоплена полум'ям партизанської війни.

На захопленій території діяв німецький окупаційний апарат, якому допомагали створені органи місцевого управління. Округами керували гебітскомісари, управління великих міст очолювали штадскомісари, а невеликих - ортскомісари. *“Зі звільненням України Німецькою Армією вся влада перейшла до рук Німецького Командування, Україна управляється українським народом, але вищий контроль провадять німецькі установи. Власне управління країни українцями вимагає діяльності, порядку та твердих переконань. Передусім повинні бути забезпечені інтереси Німецького війська”*, - повідомлялося старостам усіх районів.

На території Сумщини були створені місцеві органи управління, які повністю підпорядковувалися німецькому командуванню: міські, районні, сільські, общинні управи. На чолі міських і районних управ стояли голови управ, бургомістри керували громадами (общинами), до складу яких входило кілька сіл, а в селах призначалися старости.

Після окупації області нові правителі почали вводити свої порядки. Одразу ж був виданий наказ про введення комендантського часу, згідно з яким населенню заборонялося *“перебувати на вулиці з 18 години вечора до 6 години ранку. Хто*

з'явиться на вулиці раніше вказаного часу - буде заарештований". Заборонялося також освітлювати кімнати у вечірні години.

Все населення проходило обов'язкову реєстрацію. Старости та бургомістри вели облік людей, реєстрували вибулих і прибулих. Місцевим жителям *"понад 16 років життя"* видавалися тимчасові посвідчення, які вони повинні весь час носити при собі. Це робилося для полегшення нарахування і стягнення податків. Згідно з розпорядженням Головнокомандуючого військовою областю від 23 жовтня 1941 р. *"кожний працездатний житель є платником подушного податку. Подушний податок стягується для покриття дефіцитів і встановлюється в розмірі 5-ти карбованців у місяць"*.

Для забезпечення нормального життя та праці установ, організацій, управління селами, лікувальної та ветеринарної мережі на 1942 р. був введений подвірний податок з сільського населення. Нарахування подвірного податку проводилося в залежності від кількості працездатних і непрацездатних членів сім'ї у розмірі 100-600 крб. з селянського двору.

Старости сіл і бургомістри відповідали за благонадійність населення на ввіреній їм території, для чого складалися списки жителів. Перший список - *"благонадійних"*, за яких староста міг поручитися, до другого списку заносилися комуністи, кандидати в члени партії, воїни Червоної Армії, активісти, в окремий список вносили євреїв з позначкою *"є"* або іноземців з позначкою *"і"*.

На Сумщині вже через декілька днів після окупації нацисти стали прибирати до рук сільськогосподарську галузь. У постанові Німецького військового командування від 30 грудня 1941 р. зазначалося: *"Зразу зі вступом німецьких військ українське селянство стало по новому працювати"*.

У лютому 1942 р. був введений Закон про новий земельний лад, згідно з яким всі колгоспи були перетворені на громадські господарства. *"Громадське господарство - це переходова форма сільськогосподарського виробництва від більшовицького колективного господарства до нових форм господарювання. Громадські господарства працюють за напрямними німецької влади"*. У цих господарствах робота розцінювалася за трудовими днями. Були встановлені норми трудових днів на рік: чоловіки повинні були виробити 150 трудових днів, жінки - 100, підлітки та літні люди від 60 років - 30. За небажання працювати у громадському господарстві накладався штраф у розмірі 100 крб. Взагалі податки стягували з усього, штрафи платили за найменшу провину.

Селяни наділялися землею для одноосібного користування і об'єднувалися у хліборобські спілки. Для забезпечення догляду за громадськими господарствами та хліборобськими спілками райони були поділені на ділянки, які мали назву *"опорні пункти"*. Ними керували німецькі офіцери.

Для організації сільськогосподарського виробництва було створене Українське допоміжне сільськогосподарське бюро по Сумській області, в районах діяли районні допоміжні бюро. Сумська обласна контора *"Заготскот"* розпочала свою діяльність за попередньою конструкцією з 1 грудня 1941 р. Вона займалася прийманням усіх видів живності, відгодівлею свиней, організовувала заготівлю кормів для худоби та птиці. У Сумській області під час окупації діяла 31 районна заготівельна контора. Населення окупованої території зобов'язане було виконувати поставки, встановлені органами влади. Плани задачі постійно збільшувалися. Всі розпорядження про постачання сільськогосподарської продукції та тварин обов'язково закінчувалися фразою: *"Зобов'язання по поставках, предписані державою, повинні неухильно"*

виконуватися, і той, хто буде саботувати їх виконання, буде покараний, а продукція буде вилучена примусово”.

Після вторгнення нацистів на територію нашої області всі ріки, озера, ліси і поля “з їхніми індустріальними підприємствами, живим і мертвим реманентом” були проголошені “власністю німецької держави”. Рибальством займалися лише спеціальні товариства, яким конторою “Заготскот” був встановлений план заготівлі риби. Полювати дозволялося лише німецьким військовим. “Населення може користуватися в лісі лише відкритими громадськими шляхами”.

Складовою частиною діяльності окупаційного режиму була політика примусової праці. Вже у листопаді 1941 р., з метою виявлення наявності робочої сили, при комендатурах поліції у містах утворювалися Управління робочої сили, які керували біржами праці. Всі громадяни віком від 18 до 50 років були зобов’язані зареєструватися при дільничних конторах біржі праці, одержати робочу картку і щодня відмічатися в конторі до одержання постійної роботи. За ухилення від реєстрації та роботи жорстоко карали.

Окупаційна влада проводила набір робочої сили для праці у Німеччині. Була розгорнута пропагандистська кампанія з метою організації масового добровільного виїзду. Агітатори намагалися спокусити людей принадами всіляких благ, що начебто очікують їх у Німеччині: високими заробітками, кращими умовами праці та відпочинку, набуттям цінних спеціальностей і кваліфікації. Старостам і бургомістрам давали заявку на кількість людей, яких потрібно було відправити на роботу. Направленню до Німеччини підлягали всі працездатні чоловіки і жінки віком від 15 до 50 років. Коли ж не було бажаючих добровільно їхати на роботу, застосовувалися примусові методи: конфіскація майна, худоби, арешт, розстріл. Накази та розпорядження про вербування робітників обов’язково закінчувалися так: “До осіб, які не будуть підкорятися та відмовляться від вербовки, треба буде вжити заходи, які вказані в наказі комендатури, а саме: відбирання всіх харчових продуктів у цілого сімейства, грошовий штраф батьків та позбавлення права на одержання землі”. Рекомендувалося у виділених для поїздки в Німеччину осіб одразу ж відбирати паспорти або відповідні документи. “Піклувалася” нова влада і про сім’ї робітників, які виїхали до Німеччини. Вони мали право одержувати щомісячну грошову допомогу в розмірі 130 крб. (з адміністративного розпорядження).

Для забезпечення спокою на окупованій території створювалися каральні органи, поліцейські формування. “Поняття “міліція” походить від комуністичних часів і тому його не треба вживати ні письмово, ні усно”. Замість неї для охорони порядку створювалася караульна служба та допоміжна поліція. Каральним органом була також охоронна поліція, яка підлягала міським і польовим комендатурам і контролювала в’язниці і табори. При прийомі молоді в охоронну поліцію ставилися такі вимоги: зріст не менше 1,65 м, здорові і сильні, гарний характер і бездоганне минуле. Всі чоловіки від 17 до 30 років підлягали перевірці щодо здатності їх для служби у допоміжних загонах німецької армії “Гіві”. Допущені до служби місцеві жителі постійно перевірялися таємною поліцією чи службою безпеки і завжди перебували під контролем.

Перетворюючи економіку Сумщини та й всієї України на додаток німецької промисловості, окупанти і не збиралися відбудовувати великі заводи. Робилися спроби пуску лише тих підприємств, які були потрібні для ремонту воєнної техніки або були пов’язані з видобуванням сировини, виробництвом напівфабрикатів та харчових продуктів. Підприємства, які не були евакуйовані, перелаштовувалися на випуск

продукції для німецької армії. На всіх промислових підприємствах був встановлений восьмигодинний робочий день, а в суботу - на дві години коротший. Робота починалася о 7-й годині і тривала до 16-ї години за офіційним берлінським часом. Наглядали за роботою підприємства німецькі фахівці. З українського боку призначався управляючий виробництвом, допомагав йому виробничий староста, який був ніби посередником між керівником підприємства і штатом трудящих. Всі підприємства області підпорядковувалися німецькому командуванню, були переведені на воєнний лад. Вся харчова, переробна промисловість працювала на потреби німецької армії.

Під час окупації не припинялася робота шкіл. За проведенням освітньої роботи серед молоді слідувала обласна організація "Просвіта", в районах діяли районні відділи пропаганди і просвіти. Всі діти шкільного віку повинні були відвідувати школу: навчання у школах дітей віком 7-11 років було обов'язковим. На батьків, діти яких не ходили на заняття без поважних причин, накладався штраф до 300 крб. За розпорядженням ортскомендатури від 10 жовтня 1942 р. влаштовувалися п'ятикласні елементарні школи "із всякого роду спеціальностей", де вивчалися історія, географія, релігія. Були вказівки від німецького керівництва про створення спеціальних шкіл і залучення до них молоді. Час від часу видавалися нові розпорядження про тимчасову заборону викладання Закону Божого, історії та географії в початкових школах і гімназіях, про введення релігійно-морального навчання по одній годині на тиждень у 5-10-х класах, про відведення більшої кількості годин на викладання німецької мови замість інших іноземних.

За розпорядженням німецької влади у культосвітніх закладах вилучалася радянська політична література. За невиконання цього розпорядження встановлювався штраф 5000 крб. Зібрані книжки використовувалися як писальний папір, для обгортання, виготовлення пакетів для ліків тощо.

У період німецької окупації в області працювали музеї, бібліотеки, історичні архіви, друкувалися газети. Для розваг німецького війська у грудні 1941 р. було вирішено організувати у м.Ромни музично-драматичний театр, взявши за основу такого театру місцеву капелу ім.Леонтовича і об'єднавши всі мистецькі сили, що досі окремо працювали у Ромнах. У театрі ставилися вистави українських драматургів: оперета "Сорочинський ярмарок" М.Старицького, опера "Наталка-Полтавка" І.Котляревського, комедія "Шельменко-денщик" Г.Квітки-Основ'яненка, виступав хор ім.Леонтовича з українським репертуаром. У Сумах під час окупації діяв Сумський український музично-драматичний театр, виходила газета "Сумський вісник".

У Державному архіві Сумської області збереглися документи цього періоду, які охоплюють 355 фондів у кількості 9020 одиниць зберігання. Це фонди органів влади, поліції; фінансово-податкових установ та банків; органів управління промисловістю; установ та закладів сільського, лісового, водного господарства; кооперативних, торговельних і заготівельних організацій; установ охорони здоров'я, фармації, соціального забезпечення; закладів освіти, пропаганди, інформації тощо.

МАРЧЕНКО В.А.,
головний спеціаліст
Державного архіву Сумської області